

4 - WINTER 2024

GEMERTS HEEM

Inhoudsopgave

Middeleeuws muurwerk van kasteel Gemert <i>Ria Berkvens</i>	1
“Hoe komt zo’n Belgische tegel in Gemert terecht?” <i>Paul Verhees</i>	6
Oude ontginningen langs de breuk van Gemert-Zuid, deel 2 <i>Jan Timmers</i>	10
Apotheker Theodorus van der Willigen <i>Cas Jamin</i>	17
Gemerts volkslied honderd jaar en bij de tijd <i>Ad Otten</i>	27
Kiek naw <i>Paul Verhees</i>	36
Dat was sterk <i>Paul Verhees</i>	37
Aanvulling Gemerts Woordenboek <i>Harry Slits</i>	39

Middeleeuws muurwerk van kasteel Gemert

De bouwplannen op het kasteel van Gemert gaan niet alleen over verbouw en sloop bovengronds, maar er wordt op het voorplein ook voorzien in aanpassingen in de ondergrond. Dat betekent dat er vooraf archeologisch onderzoek plaatsvindt. Het vooronderzoek is al eerder gestart en het eigenlijke onderzoek is uitgevoerd in het najaar van 2024. De volledige resultaten daarvan zullen in de toekomst beschikbaar komen, maar nu kunnen we alvast iets van de eerste resultaten laten zien.

In juli 2024 is een proefsleuven-onderzoek en een archeologische begeleiding uitgevoerd. De aanleiding voor het onderzoek was het voornemen om nieuwbouw te realiseren, waaronder een wellness op het voorplein van de hoofdburcht en een

aanbouw ter plaatse van de jezuïetenvleugel. Een deel van de wellness bevindt zich op de plaats van de inmiddels gesloopte kapel. Voor de wellness zal circa drie tot vijf meter onder het huidige loopvlak worden verstoord. Het proefsleuven-

onderzoek moet vaststellen of er in de ondergrond archeologische waarden aanwezig zijn. Als dat het geval blijkt te zijn, moet er een besluit genomen worden of deze waarden in de

Bij opgravingen is de fundering van de toegangspoort van het vijftiende eeuwse hoofdgebouw blootgelegd.

Locatie van de onderzoeksgebieden, proefsleuven en archeologische begeleiding. (kaartje Econsultancy)

Voorlopige plattegrond van het onderzoek in september 2024. (kaartje Econsultancy)

grond bewaard moeten blijven of dat ze verder archeologisch onderzocht moeten worden.

Het vooronderzoek

Het kasteel van Gemert werd vanaf omstreeks

1400 gebouwd. In eerste instantie was het hoofdgebouw een vierkante dichte burcht die omringd werd door een gracht. Verwacht werd dat deze gracht met de brug eroverheen op de plaats lag van de geplande wellness. Rond 1734-1745 is

het hoofdgebouw van het kasteel boven de kelderverdieping grotendeels gesloopt en weer opgebouwd op

Het hoofdgebouw, zoals het in de middeleeuwen werd gebouwd. Het hoofdgebouw was geen U-vorm, maar een gesloten vierkant. De vooruitgebouwde hoofdingang werd in de 18de eeuw verwijderd.

de oude kelderverdieping als een U-vormig kasteel. Ook op het voorplein kunnen onder andere bijgebouwen en waterputten gelegen hebben. Bij het archeologisch vooronderzoek op de voorhof en op de plek van de gesloopte kapel zijn drie proefsleuven aangelegd. De aangelegde vlakken variëren sterk in diepte, van 0,8 tot 2,8 meter onder het loopvlak. Dat is het gevolg van

Ondanks de wens om muurwerk te behouden, werd de brug verwijderd. Ook het fundament van de oude hoofdingang tussen de twee poortpijlers is gedeeltelijk weggehaald. (foto Rijksdienst Cultureel Erfgoed)

de sterke ophoging in de loop der eeuwen. Onder de kapel werd het natuurlijke dekzand nog niet bereikt, omdat daar de binnengracht lag. Op de linker plattegrond op pagina 2 hiernaast zijn de proefsleuven getekend met de nummers 1 t/m 3. De lichtblauwe blokken op het rechter kaartje geven de plaats aan van de vroegere binnengracht met in rood de plek van de brug.

Fundamenten van de middeleeuwse hoofdingang van het hoofdgebouw.

Bij het vrij beperkte onderzoek zijn voornamelijk muurfunderingen aangetroffen. Een aantal sporen behoren tot de resten van een eerdere fase van het kasteel. Het gaat hier met name om muurwerk van vaak hergebruikt laatmiddeleeuws bouw materiaal (kloostermoppen), die met zachte kalkmortel zijn gemetseld. De meest bijzondere sporen bestaan uit resten van een vermoedelijk laatmiddeleeuwse muur naast de grachtvulling. De sporen van de muur laten meerdere fases en mogelijke reparaties zien. Vondsten uit de gracht

geven een datering in de 17-18e eeuw. De onderkant van de gracht is niet bereikt door opkomend grondwater.

Aangezien de aanwezige archeologische waarden bedreigd worden door de voorgenomen bodemingrepen, heeft de gemeente besloten dat er voorafgaand aan de nieuwbouw een opgraving moet plaatsvinden. Omdat in alle werkputten archeologische sporen zijn aangetroffen, gaat het om het hele plangebied. Daarbij heeft de gemeente aangegeven om zoveel mogelijk aanwezig

Delen van de brug over de binnengracht van omstreeks 1740 met hergebruikte materialen van de oude brug. (foto Econsultancy)

waardevol muurwerk in situ te behouden en in te passen in de toekomstige bouw. Substantieel muurwerk mag alleen verwijderd worden met goedkeuring van de gemeente.

Start van het onderzoek

In september 2024 is het archeologisch onderzoek op het binnenplein en het voorplein van het kasteel van start gegaan. Er werd direct al op meerdere plaatsen oud muurwerk aangetroffen. Op het binnenplein van het hoofdgebouw werden flinke fundamenten aangetroffen van de

voormalige middeleeuwse hoofdingang van het hoofdgebouw. Daarnaast werd de brug over de binnengracht aangetroffen en op het binnenplein ook kademuren van diezelfde binnengracht.

Er zijn uiteraard nog meer resultaten te melden, maar omdat het onderzoek niet is afgerond kunnen we op die resultaten niet vooruitlopen. Als het eindrapport is opgeleverd, zal dat een reden zijn om op het onderzoek uitgebreider terug te komen. We volstaan nu met een paar foto's die een beeld geven van de opgravingen.

De brug over de binnengracht, zoals aangetroffen in oktober 2024. (foto Econsultancy)

Bronnen:

1. Transect, archeologisch onderzoek en advies, Tussenverslag Gemert, Kasteel Gemert Gemeente Gemert-Bakel (NB). Een inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, karterende en waarderende fase, juli 2024.
2. Econsultancy, Addendum Programma van Eisen. Specifiek voor een proefsleuvenonderzoek met een eventuele doorstart naar een opgraving ter plaatse van de wellness en Jezuïetenvleugel bij Kasteel Gemert en opgraving – archeologische begeleiding van het kapel in Gemert Gemeente Gemert-Bakel.
3. Econsultancy, Plan van Aanpak, Kasteel Gemert opgraving Wellness en Hoofdburcht.
4. Econsultancy, Weekrapport week 37 en 38 opgraving kasteel Gemert te Gemert, gemeente Gemert-Bakel.

De bovenkant van de 16 bij 16 centimeter grote tegel van Utscheinder.

De onderkant van de tegel van Utscheinder waarop de gegevens van de fabrikant staan.

De bovenkant van de 8 bij 8 centimeter grote tegel van Regout uit Maastricht.

De onderkant van de 8 bij 8 centimeter grote tegel met daarop de naam van de fabrikant Alfred Regout.

Paul Verhees

”Hoe komt zo'n Belgische tegel in Gemert terecht?”

Spelende kinderen vonden in De Rips tussen de Heilige Geestlaan en de Kasteellaan een paar vloertegels van ruim een eeuw oud. Veel kinderen zouden ze zien als afval en er misschien mee gaan spelen of ze proberen kapot te breken. Zo niet Yous Hunnensen, één van de vindsters. Hij was meteen geïnteresseerd in de geschiedenis van de tegels.

Zevenjarige Yous vond de tegel toen hij met zijn broertjes en vriendjes aan het vissen was in De Rips. Dat doen ze regelmatig en dan vangen ze kikkervisjes in hun schepnetjes. Maar in augustus raapte Yous een tegel op van

de bodem van het beekje. Het was hem meteen duidelijk dat hij iets heel ouds had gevonden dat misschien wel zeldzaam was. Hij nam de tegel mee naar huis en maakte hem schoon. En nu? Zijn moeder Dian vroeg aan de heemkun-

De kinderen (v.l.n.r.) Timo (11), Mo (10) en Yous (7) Hunnensen, Kobe (7) en Cato (9) Rijerse, Raf (4) en Sef (8) Hunnensen aan De Rips tussen het kasteel en De Hoefpoort waar ze de tegeltjes vonden.

dekring of die de vondst kon duiden. En ze vertelde het aan haar buurvrouw. Die wist dat haar negenjarige dochter Cato Rijerse een jaar eerder ook al een tegeltje had gevonden, niet verder dan enkele tientallen meters van de plek waar Yous zijn tegel vond.

Belgische tegel

Op beide tegels staat op de onderkant de naam van de fabrikant en daaruit valt op te maken wanneer ze zijn geproduceerd. Dat moet eind negentiende, begin twintigste eeuw zijn geweest. De tegel die Yous uit De Rips opviste, komt uit de fabriek van Utzschneider in het Belgische Jurbise (de Nederlandse naam is Jurbeke), zo staat op de onderkant.

De naam van de directeur staat er ook op: Ch. Michelet. "Hoe komt zo'n Belgische tegel in Gemert terecht?", vraagt Yous zich af. Met zekerheid valt dat niet te zeggen, maar een plausibele verklaring valt wel te geven. De

De gedachtenisprent van Charles-Jean-Baptiste Michelet, wiens naam op de onderkant van de Utzschneidertegel leesbaar is.

vloertegels stammen uit een tijd dat er rond het Ridderplein flink werd gebouwd. De jezuïeten lieten in 1907 een kasteelvleugel bouwen aan het Ridderplein. Het pand waarin hotel De Hoefpoort is gevestigd, stamt uit 1899. Aan de overkant aan het Binderseind is gebouwd in 1908. Het gebouw waarin nu het gemeentehuis is gevestigd, werd in 1878 gebouwd door Willem van Schijndel en rond 1900 verkocht aan moeder en dochter Verschure. Het is zeer wel mogelijk dat bij al die gelegenheden nieuwe vloertegels van de beste kwaliteit werden besteld.

Utzschneider

Over de tegelsoort van het Belgische tegeltje dat Yous Hunnensen vond, is informatie te vinden in het tijdschrift Belgisch Polycare. Dat is een magazine voor de sector van natuursteen, composiet en keramiek. In het julinummer van dit jaar staat een artikel onder de kop 'Van fabrieksvloeren tot de wandeldijken aan de Belgische kust: slijtvaste Waalse fabrieksdallen en plavuizen uit de 19e en vroeg-20e eeuw'. Daarin staat te lezen dat

vloertegelfabriek Utzschneider in Jurbise in 1876 is opgericht als internationale uitbreiding van het gelijknamige bedrijf in het Franse Sarreguemines. De eerste directeur was Charles-Jean-Baptiste Michelet (1844-1920).

Het bedrijf leverde tegels aan kerken in Luik, Tienen, Neufchateau en Ghlin en verder voor een hele reeks scholen, ouderlingentehuizen, inrichtingen voor geesteszieken, kazernes, forten, stationsgebouwen en kloosters. Het is goed mogelijk dat de jezuïeten voor hun kloosters zaken deden met Utzschneider. En dus ook voor de jezuïetenbouw in Gemert. Maar ook voor panden als de huidige Hoefpoort en het gemeentehuis werden vloertegels van gerenommeerde bedrijven gebruikt.

Regout

Het tegeltje dat Cato Rijerse vond, is gemaakt in Maastricht, nadat Alfred Regout (1858-1935) daar in 1888 zijn vloertegelfabriek Alfred Regout & Co had opgericht. Dat deed hij, nadat hij twee jaar lang gewerkt had bij De Sphinx, toen nog C.V. Kristal-, Glas- en Aardewerkfabrieken Petrus Regout & Co geheten. In het voormalige industriële Sphinxkwartier in Maastricht heeft oud-Gemertenaar Bart van den Boom inmiddels de Sphinxpassage ingericht, een ode aan de oude Sphinxfabrieken.

Alfred Regout & Co was de eerste fabriek in Nederland waar vloertegels in perstechniek werden gemaakt. In de handscatalogi van rond 1900 worden de kwalitatieve eigenschappen van geperste keramische vloertegels aangeprezen als 'hardgebakken vloertegels'. Precies zo'n tegel

vond Cato toen ze in de Rips met haar voet op iets hards stapte.

Producten van de vloertegelfabriek van Alfred Regout & Co komen algemeen voor in gebouwen en woonhuizen in Nederland en daarbuiten. Het Nederlands Tegelmuseum in Otterlo heeft enkele exemplaren opgenomen in de collectie. Hoe meer dan honderd jaar oude tegels uit België en Maastricht in Gemert terecht zijn gekomen, lijkt hiermee wel verklaard.

Raadsel

Hoe ze in De Rips tussen het kasteel en De Hoefpoort zijn beland blijft echter een raadsel. Is dat onlangs gebeurd bij verbouwingswerkzaamheden van het kasteel? Je zou dan het sloopafval eerder verwachten in de kasteelgracht dan in De Rips. Lagen de tegels al in het water sinds de Tweede Wereldoorlog, toen de jezuïetenbouw door de Duitsers in brand is geschoten en in 1943 weer is herbouwd? Raar is dan dat ze niet eerder zijn opgedoken, want er is toch regelmatig onderhoud gepleegd aan De Rips.

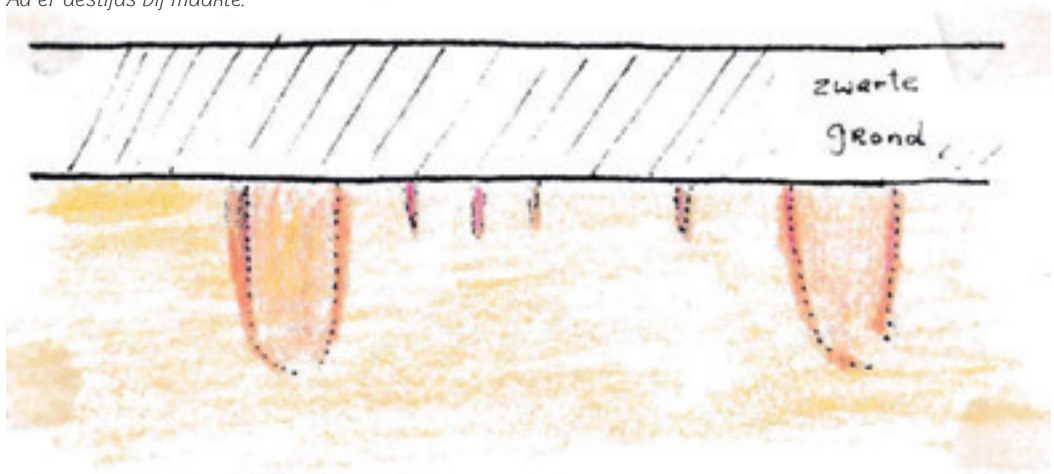
De kinderen-Hunnensen en de kinderen-Rijerse hebben al eerder scherven van kruiken in De Rips gevonden. Wie weet wat ze bij hun spelletjes nog meer boven water halen. Ze willen nog weten of hun vondst veel geld waard is. Het zal een teleurstelling zijn als ze horen dat er daarvoor te veel van dit soort tegels zijn gemaakt. Hier en daar liggen er nog hele vloeren van.

Maar door de vondst van de tegel is Yous wel geïnspireerd om later archeoloog te worden, zegt hij. En dat is ook veel waard.

Het goed Ten Broek of de Armenhoeft in de Kromstraat, gezien vanaf de Oude Helmondseweg met links op de foto de verdwenen schuur.

Hieronder de schets die Ad Otten maakte van het profiel in de bouwput van de veestal en de aantekening die Ad er destijds bij maakte.²

Doorsnede wijst op een palissade.

- tussen dikke palen bevindt zich dunner materiaal, hetgeen wijst op steekwerk (rijkel!) -
- het hout is verjaagd, het hout nu geel zand;
- de roestbruine kleur vooral aan de scherpkant is ontstaan door oxydatie van ijzer uit het hout, hetgeen in de scherpkant het sterkst is geconcentreerd.
- In de bouwput een laag van enkele cm leem aangetroffen. Deze laag moet zijn opgebracht omdat verschillende concentraties werden gevonden, wat wijst op leem gebruikt als bouw materiaal.

Oude ontginningen langs de breuk van Gemert-Zuid, deel 2

In een voorgaande aflevering van Gemerts Heem werd een aantal oude ontginningen langs de breuk van Gemert-Zuid beschreven. Het ging over de hoeven Wijnboom, Hazeldonk, Drogemanskamp, Vondervoort en Ten Broek, de latere Armenhoeve. De kern van die oude ontginningen is steeds een ovaalvormig perceel, dat destijds voorzien was van een omheining of wal. In dit vervolgartikel gaan we op zoek naar de plaats van de bebouwing, die bij die ontginningen hoorde.¹

We zagen dat verspreid over Brabant, maar dus ook in Gemert, oude ontginningen voorkomen met een min of meer rondlopende of ovale vorm, in ieder geval met afgeronde hoeken. Die percelen waren omgeven door een omheining, die ook wel 'gelooft' genoemd werd. Die omheining kon bestaan hebben uit een aarden wal, al dan niet met begroeiing van een heg, soms ook uit een omheining in de vorm van een palissade of een combinatie ervan. Vanwege zo'n omheining zou je verwachten dat de gebouwen die bij de ontginning hoorden, ook binnen die omheining gelegen

zullen hebben. Dat blijkt in ieder geval zo te zijn bij het goed Ter Vondervoort. In 1430 treffen we de vermelding aan van een hofstad, genaamd Ter Vondervoort, 'met zijn gebouwen, akkerland en

Het ovaalvormige perceel bij Ten Broek is de oude kern van de ontginning. Aan de oostkant ligt de Oude Helmondseweg, die de omheining ervan volgt. Dit pad is met een rode stippellijn ingetekend. Op de kadasterkaart staat deze niet aangegeven, omdat het privé eigendom was. Het pad liep over de akkers van Ten Broek en bestond al veel langer. De rode sterren 1 en 2 geven de plaatsen aan waar archeologische sporen werden aangetroffen. Het cijfer 3 geeft de bestaande boerderij aan en 4 is de losstaande schuur, die in de vorige eeuw gesloopt werd.

beemden, binnen het geloect. Behalve de gebouwen lagen er ook akkers en beemden binnen de omheining. Bij de oude ontginning Drogemanskamp op de hoek Beeksedijk-Hazeldonklaan ligt de huidige bebouwing nog steeds binnen de oude grens van de ontginning. Maar dat blijkt niet altijd en overal het geval te zijn.

De situatie bij Ten Broek

We beginnen bij het goed Ten Broek, de latere Armenhoeve aan het eind van de Kromstraat. Het huidige hoofdgebouw is de oudste bestaande boerderij die Gemert rijk is, maar die ligt nu buiten de omheining. Er hoorde voorheen een losstaande schuur bij, die in de jaren '80 van de vorige eeuw is gesloopt. Die schuur stond wel binnen de omheining, juist op het randje. De vraag is of dat ook de oude situatie was. Bij egalisatie van het terrein ten behoeve van de bouw van een nieuwe veestal en in de bouwput van die stal heeft Ad Otten een paar archeologische waarnemingen gedaan, die op het kaartje op pagina 11 zijn ingetekend. Op de plaats van het sterretje met het cijfer 1 werden sporen aangetroffen, die waarschijnlijk te maken hebben met de omheining op die plaats. In deel 1 van dit artikel schreven we daar al over. Op de plaats van het sterretje met cijfer 2 trof Ad iets anders aan. Het is precies de plaats waar toen de nu nog bestaande veestal werd gebouwd, binnen de oude omheining.

Midden op het oude omheinde terrein werden paalsporen aangetroffen van redelijk zware palen. Daartussen waren sporen zichtbaar van dunnere palen. Ad schreef erbij dat hij dacht dat het een palissade was. Hij trof ook nog iets anders aan,

namelijk meerdere concentraties van een laag leem van enkele centimeters dik, die als bouw-materiaal gediend kunnen hebben. De sporen die Ad aantrof zullen door moderne archeologen anders geïnterpreteerd worden. Het gaat hier veel eerder over de wand van een huis bestaande uit vlechtwerk tussen zware stijlen. Dit is nog meer aannemelijk vanwege de aangetroffen leemlaagjes, die te interpreteren zijn als resten van een lemen vloer of mogelijk als resten van leem, waarmee het vlechtwerk van de wand werd besmeerd. De sporen wijzen erop dat er binnen de oude omheining een gebouw heeft gestaan. Het is heel goed mogelijk dat dit de resten zijn van het oudste hoofdgebouw van het goed Ten Broek. Destijds heeft er geen uitgebreid archeologisch onderzoek plaatsgehad en een datering van de gevonden resten kennen we daarom niet. We weten wel dat Goyart van Wermpt als eigenaar van Ten Broek omstreeks 1440 het landgoed heeft uitgebreid met delen van het aanpalende goed Ten Boer. In deel 1 van dit artikel kwam dat al aan de orde. Het is goed denkbaar dat hij in samenhang met die uitbreiding toen een nieuw hoofdgebouw liet bouwen buiten de oude omheining. De losstaande schuur van de Armenhoeve stond wel binnen de oude omheining en het is om die reden denkbaar dat de schuur al bestond tijdens de nieuwbouw van de Armenhoeve van circa 1440. Harde bewijzen voor deze ontwikkeling hebben we niet, maar het is wel aannemelijk.

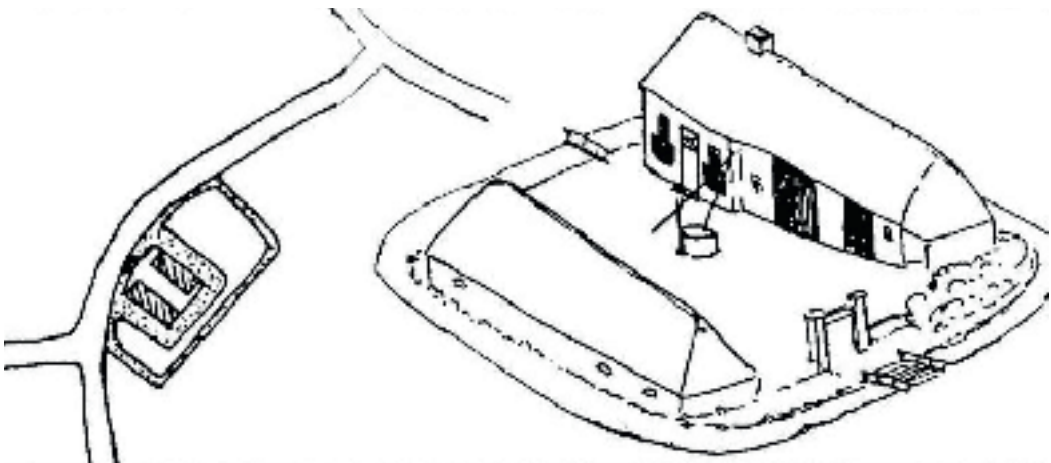
De hoeve Hazeldonk

Het wegenpatroon rondom de hoeve Hazeldonk heeft een bijzonder karakter. De Hazeldonklaan, komende vanuit de Wijnboomlaan in het noor-

De omgeving van de hoeve Hazeldonk op de kadasterkaart van 1832. De zwarte stippellijn is de breuk van Gemert-Zuid. De rode lijn geeft een indicatie van de omvang van de oude omheinde hoeve. De streeplijn volgt perceelsgrenzen, die in 1832 nog bestonden. Het gestippeld deel is een veronderstelling. De rode pijl langs het noordelijk deel van de Hazeldonklaan geeft de toegangsweg naar de hoeve Hazeldonk aan vanuit de Wijnboomlaan. Het zuidoostelijk deel van de Hazeldonklaan is een weg van iets latere datum, die om de oude ontginning heen loopt en de omheining volgt. De ster geeft de vermoedelijke plaats aan waar het oude hoofdgebouw stond.

Links de plattegrond van de hoeve Hazeldonk met een dubbele gracht aan de Joffer Grevenbroekpad. Rechts de gebouwen, zoals die er vlak voor de sloop uitzagen volgens de bewoner Marinus de Wit. (Tekening Ad Otten)

Reconstructie van het huis dat in 1446 op Hazeldonk werd gebouwd. (Tekening naar Herman Strijbos)

den, maakt een vreemde bocht, die volgens de kadasterkaart in 1832 nog veel scherper was. Die bocht heeft niet te maken met een hoogteverschil of een daarmee samenhangende natuurlijke barrière in de vorm van een moeras of waterloop. Er moet een andere reden zijn. Ook valt het op dat de Hazeldonklaan naar het (zuid)oosten een gebogen verloop heeft, die ook niet verklaarbaar is uit de natuurlijke omstandigheden. De zijweg in westelijke richting, de Joffer Grevenbroekpad, heeft ook een gebogen tracé. Alles wijst er op dat de hoeve Hazeldonk aanvankelijk een ontginning was met een (deels) rondlopende vorm of met afgeronde hoeken. In deel 1 is daar al op gewezen. De scherpe hoeken in de weg bij de hoeve wijzen er verder op dat het noordelijk stuk van de Hazeldonklaan vanuit de Wijnboomlaan de oude toegangsweg geweest zal zijn. De weg loopt recht naar de omheinde ontginning. Later zal de weg verlengd zijn, maar loopt dan om de ontginning heen en volgt de oude omheining. Het heeft er alle schijn van dat de toegangsweg recht naar het hoofgebouw van de Hazeldonk liep en dat dat hoofgebouw op het erf stond van het huidige

adres Hazeldonklaan 40, de boerderij van Jan van Dijk. Daarvoor zijn er nog meer redenen. De breuk van Gemert-Zuid loopt dwars door de oude ontginning. Het oostelijk deel ligt hoger dan het westelijk deel. Dat westelijk deel was aanvankelijk veel te nat om er een woning te bouwen. Op het hogere en drogere deel past dat veel beter. Bovendien is het een -donk naam en een donk is een hoger gelegen plek. Gezien die naam zal de oudste ontginning dus op het hoge deel hebben gelegen. Verder vertelde Jan van Dijk dat er bij de bouw van een varkensstal op zijn erf sporen van een gracht of brede sloot werden aangetroffen. Mogelijk was het oude hoofgebouw al voorzien van een gracht.

Het lijkt er op dat we hier, net als bij de hoeve Ten Broek, te maken hebben met een latere verplaatsing van het hoofgebouw. Op de kadasterkaart van 1832 staat er alleen in het zuidwestelijk deel van de oude omheinde ontginning een prominent gebouw: de omgrachte hoeve Hazeldonk. Als omgrachte hoeve bestond deze al in de 15de eeuw. De toenmalige eigenaar Henrick Becker liet in 1446 op het terrein een nieuwe hoeve bouwen en dat gebouw komen we in archiefstukken later steeds tegen als de hoeve Hazeldonk met grachten er omheen.³

De 15de eeuw was de Gouden Eeuw van Brabant en in die periode werden veel hoeven gebouwd met een gracht er omheen. Het lijkt een trend te zijn, niet alleen in Gemert maar in heel oostelijk Brabant. In Gemert kennen we bijvoorbeeld de bouw van het Slotje of Huis Lankveld omstreeks 1430. Ook in de 15de eeuw, rond 1450, werd de omgrachte hoeve op Esp in Bakel gebouwd.⁴ Henrick Becker volgde die trend en verving het oude

hoofdgebouw door een omgrachte hoeve in het lager gelegen deel van hoeve Hazeldonk. In 1909 heeft de Latijnse School als toenmalige eigenaar de hoeve Hazeldonk vervangen door nieuwbouw op de plaats van het oude hoofdgebouw van vóór 1400. De oude hoeve werd afgebroken en de grachten dienden als eerste stortplaats van huisvuil van de gemeente.

Ten Hogen Aarle

In het zuiden van De Mortel, tegen de grens met Bakel, ligt de middeleeuwse hoeve Ten Hogen Aarle, zo ongeveer op de Peelrandbreuk. Omdat iets ten noorden van Hogen Aarle de Breuk van Gemert-Zuid begint als zijbreuk van de Peelrandbreuk, past Ten Hogen Aarle prima in het rijtje oude ontginningen. In deel 1 is deze hoeve niet genoemd, maar de overeenkomst met de situatie rond de Hazeldonk is zo groot, dat we er bij stilstaan. Westelijk van de breuk in het lage gedeelte ligt de omgrachte hoeve Ten Hogen Aarle. De buitengracht was in 1832 deels gedempt, maar booronderzoek wijst uit dat de buitengracht eertijds geheel rondom aanwezig was.⁵ Ook bij

de Hazeldonk was een dubbele gracht aanwezig. Een andere overeenkomst is dat beide hoeven aanvankelijk bezit waren van de adellijke familie Van Gemert. Wanneer de omgrachte hoeve op Hogen Aarle is gebouwd, zal nog moeten worden onderzocht, maar dat zal waarschijnlijk ook ergens in de 15de eeuw zijn geweest. We zien namelijk oostelijk van de hoeve en ook oostelijk van de breuk op het hoger gelegen gebied ook een paar oude boerderijen met daar in de buurt de restanten van een gracht. Bij Hogen Aarle mogen we daarom veronderstellen dat er aanvankelijk op deze oude ontginning een omgrachte boerderij op het hoge gedeelte aanwezig was en dat er later in het lage deel een nieuwe omgrachte boerderij werd gebouwd.

Op Hogen Aarle zien we op de oude kadasterkaart niet direct ronde of ovale perceelsvormen, die wijzen op een oude omheinde ontginning, maar er is daar wel iets anders dat opvalt. Aan de noordelijke rand van de akker van Ten Hogen Aarle is een flinke aarden wal aanwezig. Uit oude topografische kaarten blijkt dat die wal voorheen

nog een stuk langer geweest is. Het meest oostelijke stuk is verdwenen, maar op de kadasterkaart van 1832 staat het langgerekte perceel, waar de wal op lag, aangegeven als 'hakhout' en 'bergen'. Kennelijk lag er op de noordelijke rand van de oude ontginning een aarden wal als omheining,

De topografie van Hogen Aarle in 1900. Op de noordrand van de akker van Hogen Aarle ligt een forse aarden wal.

die nu nog steeds voor een deel bestaat. Het is denkbaar dat de wal vroeger doorliep naar het zuidwesten, verderop langs de Lagen Aarleseweg. Op de hele noordelijke rand van Ten Hogen Aarle zou dan een aarden wal als omheining aanwezig geweest zijn. De zuidgrens van de ontginning ligt

op de grens met Bakel en wordt gevormd door de Snelleloop. Die waterloop werd destijds wellicht beschouwd als een afdoende 'omheining' aan de zuidkant.

Het lijkt alleszins de moeite waard om dit gebied nog eens verder te onderzoeken.

De omgeving van hoeve Ten Hogen Aarle aan de Lagen Aarleseweg in het zuiden van De Mortel op de kadasterkaart van 1832. De witte lijnen geven de huidige wegen aan. De zwarte stippellijn is de Peelrandbreuk. Midden op de kaart de omgrachte hoeve Ten Hogen Aarle aan de lage kant van de Peelrandbreuk. Rechts op de kaart aan de hoge kant van de Peelrandbreuk binnen de gestippelde cirkel een ander deel van Ten Hogen Aarle. Het oudste gebouw stond waarschijnlijk in de buurt van die plek. Daar ligt ook een restant van een oude gracht. Met een bruine streeplijn is de aarden wal aangegeven, die de akker aan de noordrand begrenst. Het bruin gestippelde deel links geeft een mogelijk verder verloop aan van een vroegere wal.

Noten:

1. Deel 1 van het artikel verscheen in Gemerts Heem 2024, nummer 2.
2. Aantekeningen van Ad Otten in de collectie van de heemkundekring.
3. Jan Timmers, Een nieuw gebouw op de Hazeldonk in 1446, Gemerts Heem, 1987, nummer 3.
4. Voor het Slotje zie: Jan Timmers, Het Slotje: adellijk huis Lanckvelt, Gemerts Heem 2007, nummer 3; voor Esp: Jan Timmers, Archeologie en cultuurhistorie binnen de Reconstructie Zandgronden. Herstel van een moated site in Bakel, Westerheem 2007.
5. Ria Berkvens, Booronderzoek Gemert-Bakel, Esp, 't Slotje, Hazeldonk en Ten Hogen Aarle. Rapport Archeologische Vereniging Kempen- en Peelland (AWN-afdeling 23), 2001.

Apotheker Theodorus van der Willigen

In Gemert-Bakel zijn oude grafmonumenten te vinden die de hedendaagse voorbijganger niet veel meer zeggen. Dit vormt de aanleiding om in de archieven op zoek te gaan naar die vroegere levens en tegelijkertijd de graven te beschrijven. Op het oude kerkhof van de kerk van Sint-Jans Onthoofding in Gemert ligt het graf van de apotheker Theodorus Gerardus Henricus van der Willigen (1841-1912) en zijn tweede echtgenote Catharina Clara Corstens (1851-1930). Op hetzelfde kerkhof is het graf te vinden van zijn eerste vrouw Giesberta Otten (1845-1882) en ook dat van hun jong overleden zoontje Johannes Henricus Clemens Maria van der Willigen (1880-1881).

De graftombe van Theodorus Gerardus Henricus van der Willigen (1841-1912) en zijn tweede

vrouw Catharina Clara Corstens (1851-1930) heeft een sobere vormgeving in grijze steen.

Het graf is opgebouwd uit een voet, een roef en een zerk¹. Het middenstuk bestaat uit de roef. Dat is een hellende draagconstructie om de zerk aan de achterzijde hoger te laten liggen dan aan de voor-

Het graf van Theodorus van der Willigen en zijn tweede vrouw Catharina Corstens. (foto Cas Jamin)

zijde, zodat de personalia beter leesbaar zijn en regenwater afvloeit. Aan de voorzijde van de roef is een rechthoekige plaquette gebeiteld, waarop geen tekst (meer) staat. Aan weerszijden van de plaquette lopen de zijden van de tombe een paar centimeter door en eindigen aan beide kanten in een ornament dat dragende poten suggereert. Bovenaan is op de dekplaat van de tombe een liggend Latijns kruis bevestigd, dat is uitgevoerd in dezelfde steensoort. Daaronder begint het grafopschrift in hoofdletters. Dit is inmiddels moeilijk leesbaar geworden. Vermoedelijk stond er: *“Ter zaliger nagedachtenis van den heer Theodorus Gerardus Henricus van der Willigen, Apotheker, echtgenoot van mevrouw Catharina Clara Corstens, geboren te Gemert 27 juni 1841, aldaar overleden 2 december 1912”*². Het is aannemelijk dat Catharina na haar dood in 1930 is bijgezet. Wel blijven haar verdere personalia onvermeld, vermoedelijk door ruimtegebrek op de steen.

Het rechtopstaande, rijzige grafmonument van Giesberta Otten (1845-1882), de eerste vrouw van Theodorus, is opgetrokken uit een grijsblauwe steen. Het heeft enkele neoclassicistische kenmerken, zoals de massieve vormen en zijkanten die aan zuilen doen denken. Ook vormt de driehoekige kap boven de personalia een zogenaamd ‘fronton’, dat boven zijn top wordt gekroond door zowel een akroterion met daarop een gestileerd acanthusblad, als daarboven een geringd Latijns kruis met een ‘parel’ in het midden³. De stekelige bladeren van het acanthusblad symboliseren dat de overledene de beproevingen van leven en dood – ook wel de ‘doornen

en distels’ – glansrijk heeft overwonnen⁴. In het middendeel van het grafmonument zijn de personalia gebeiteld in een iets naar voren springende plaquette met afgeronde bovenhoeken. Daarin staat in grote en nog goed leesbare kapitalen, de tekst: *“Ter zaliger gedachtenis van mejuffrouw Giesberta Clementina Carolina Otten, echtgenote van den heer Theodorus Gerardus Henricus van der Willigen, geboren te Heijen, 1 januari 1845, overleden te Gemert 23 januari 1882”*. In een rechthoekige uitdieping in het bovendee van de voet wordt afgesloten met *“Ze ruste in vrede”*. De vormgeving vertoont grote gelijkenis met het graf van haar schoonouders Henricus van der Willigen en Maria Taabe, dat er net voor staat. Dat graf wordt afgebeeld en beschreven in een eerdere aflevering, getiteld ‘Graf van Henricus van der Willigen en Maria Taabe’, uit Gemerts Heem 2024 nummer 2, pagina’s 10-16. De gelijkenis is niet verwonderlijk, omdat er slechts dertien maanden ligt tussen de sterfdatum van Henricus van der Willigen en zijn schoondochter Giesberta Otten.

Het staand grafmonumentje voor Johannes Henricus Clemens Maria van der Willigen (1880-1881) heeft een bescheiden formaat, het gaat tenslotte om een kindergraf. Hij is bij zijn overlijden maar 10 maanden oud. Hij is het zoontje van Theodorus van der Willigen en zijn eerste vrouw Giesberta Otten. Zijn laatste rustplaats heeft hij gekregen op het oude kinderkerkhof van de kerk van Sint-Jans Onthoofding in Gemert, dat links van het toegangspad ligt en wordt gemarkeerd door het beeld van een grote engel. De bovenkant van het grafmonument wordt gevormd door een geringd Latijns kruis. Boven de voet valt de

bijzondere vorm van het middendeel op. Het heeft glooiende, licht getrapte randen die doen denken aan een klokgevel. Van het opschrift is alleen 'Johannes van der Willigen' nog goed leesbaar. De rest van de tekst valt weg door verweering en mosgroei. Boven de tekst is met een paar lijnen en stippen een passiebloem uitgebeeld. Stichting Dodenakkers Funerair Erfgoed meldt over de symboliek⁵: *"De drie stempels symboliseren de kruisnagel, de driekleurige krans rondom het bestuivingsorgaan symboliseert de doornenkroon en het gesteelde vruchtbeginsel is het symbool van de kelk des Heren."*

Afkomst

Theodorus Gerardus Henricus van der Willigen wordt op 27 juni 1841 in Gemert geboren als zoon van de apotheker Henricus Adrianus (Henri) van der Willigen (1814-1880) en Maria Elisabeth Taabe (1812-1842)⁶. Zijn moeder overlijdt in zijn eerste levensjaar, waarna hij opgroeit bij zijn alleenstaande vader. Van zijn voorouders is overgrootmoeder Emerentiana Roefs († 1851) het langst in zijn leven, tot zijn tiende verjaardag. Grootmoeder Margaretha († 1843) van zijn vaders kant overlijdt als hij twee is. Zijn grootvaders zijn bij zijn geboorte al overleden, net als zijn oma van zijn moeders kant.

Zijn vader Henri is een ondernemende man. Op 6 oktober 1841 koopt hij op een openbare veiling het pand met toebehoren van zijn inmid-

Het graf van Giesberta Otten, de eerste echtgenote van Theodorus van der Willigen. (foto Cas Jamin)

Het kindergraf van Johannes van der Willigen. (foto Cas Jamin)

dels overleden schoonouders. Dat pand staat tegenwoordig bekend als drogisterij 't Hert aan de Nieuwstraat op nummer 9 in Gemert. Hij begint daar zijn zaak als de eerste apotheker van

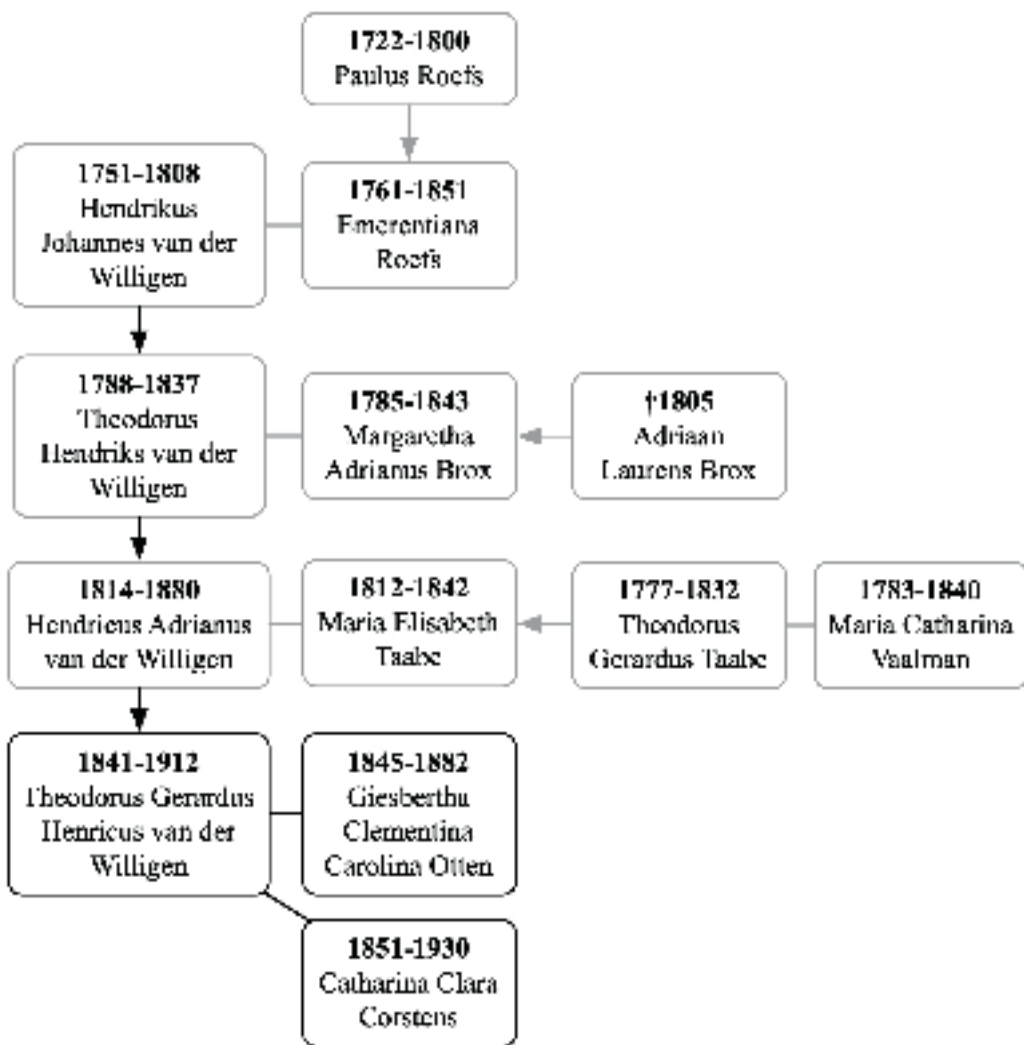
Gemert en omstreken, met als uithangbord de bekende hertenkop, een internationaal gebruikt symbool voor farmacie. Daarnaast is vader Henri in Gemert actief als gemeenteraadslid, daarna als gemeenteontvanger, deken van het Onze Lieve Vrouwe Broederschap en later ook als curator van de Latijnse School. Zijn voorvaderen en hun schoonfamilie zijn in hun tijd actief in handel en nijverheid, bekleden bestuursfuncties en bezitten veel grond in Gemert en omgeving. Delen van dit grondbezit gaan over op Henri en daarna op zijn zoon Theodorus. Meer over Theodorus' ouders en voorouders, inclusief bronvermelding, is te lezen in een eerdere aflevering, getiteld 'Graf van Henricus van der Willigen en Maria Taabe', uit *Gemerts Heem* 2024 nummer 2, pagina's 10-16.

Studie

Theodorus van der Willigen studeert net als zijn vader farmacie en assisteert hem in toenemende mate bij het werk in de apotheek. Op 29 oktober 1867 maakt de examencommissie te Leiden in haar verslag bekend dat Theodorus (26) zijn diploma als hulp-apotheker heeft verkregen⁷. Hij vervolgt zijn studie en behaalt op 6 juli 1871 in Amsterdam het volwaardige apothekersdiploma⁸. Hij is dan dertig. Vanaf juni 1874 vermeldt het *Pharmaceutisch Weekblad* Theodorus en Henri beiden als apothekers 'gezamenlijk onder de firma H.A. van der Willigen'⁹.

Eerste huwelijk

Op 26 augustus 1872 trouwt Theodorus (31) met Giesberta Otten (27) te Bergen in Limburg¹⁰. Haar ouders, Johannes Laurentius Otten en

Maria Anna Berns, zijn landbouwers. Vanaf hun huwelijk woont het echtpaar in hetzelfde pand als (schoon)vader Henri van der Willigen¹¹. Op 28 november 1875 krijgen zij een dochtertje dat levenloos ter wereld komt en op 17 juli 1877 wordt een zoontje doodgeboren. Zij worden in akten als naamloos (non nominandus, N.N.) aan-

geduid met 'N.N. van der Willigen'. Op 25 november 1880 wordt hun zoontje Johannes Henricus Clemens Maria van der Willigen geboren.

Henri overlijdt

Henri van der Willigen overlijdt op 9 december 1880 in Gemert op de leeftijd van 66 jaar¹². Dat

Het beeld van een hertenkop, zoals te zien aan de gevel van de hedendaagse drogisterij 't Hert, aan de Nieuwstraat 9 in Gemert. (foto J. Jamin)

is maar veertien dagen na de geboorte van zijn kleinzoon Johannes. Rouwadvertenties vermelden hem als 'rustend apotheker' en spreken van een voorafgaand ziekbed. In de eerste weken na Henri's overlijden treedt zijn zoon Theodorus in zijn plaats op als waarnemend gemeenteontvanger van de gemeente Gemert, tot de boekhouding op 25 januari 1881 formeel kan worden overdragen aan ambtsopvolger Johannes van Deursen¹³.

Theodorus erft al zijn vaders bezittingen¹⁴. De erfenis omvat niet alleen het woonhuis met apotheek aan de Nieuwstraat in Gemert, maar ook vele hectares grond in Gemert en omgeving. Deze gronden zijn sinds de tijd van grootgrondbezitter Hendrikus Johannes van der Willigen (1751-1808), via zijn weduwe Emerentiana Roefs (1761-1851), telkens door vererving overgegaan op de volgende generatie¹⁵.

Johannes en Giesberta overlijden

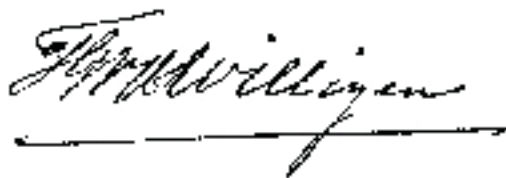
Het jonge gezin van Theodorus van der Willigen is geen lang leven beschoren. Na een bestaan van slechts tien maanden overlijdt op 26 september 1881 hun enige kindje, zoon Johannes¹⁶. Hij krijgt een kin-

dergraf bij de Sint-Jan in Gemert. Nog geen vier maanden later, op 23 januari 1882, overlijdt ook zijn moeder Giesberta Otten (37) na een langdurige ziekte¹⁷. Na haar dood laat zij alleen haar echtgenoot achter en een 'Eerwaarde broeder'. Theodorus (40) moet verder zonder naaste familie. Alleen van zijn moeders kant heeft hij nog wat neven en nichten, onder wie de kinderen van zijn moeders zus Theresia Taabe en haar echtgenoot notaris Antonius Gerardus Smits.

Firma T.G.H. van der Willigen

Ondanks het snel opeenvolgende verlies aan

naasten zet Theodorus de apotheek voort, wat mogelijk ook zorgt voor welkome afleiding. Hij wordt in 1886 lid van de Noord-Brabantse afdeling van de Nederlandsche Maatschappij Ter Bevordering Der Pharmacie¹⁸. Deze beroepsvereniging geeft een tijdschrift uit, waarin hij de rest van zijn werkzame leven herhaaldelijk als lid en

Portret van apotheker Theodorus van der Willigen. (bron 'Corstens: een Gemertse familie uit Uden 1692-2011', p. 64, door Antoon Corstens i.s.m. Ad Otten en HKK Gemert. Met dank aan de familie Corstens)

Daarboven de handtekening van Theodorus van der Willigen. (bron GA Gemert-Bakel, BS 1875, arch. 11.079, inv. 39, akte 141)

als praktiserend apotheker wordt vermeld¹⁹. In het archief van het Burgerlijk Armbestuur van Bakel en Milheeze zijn nota's aangetroffen waaruit blijkt dat Theodorus tussen 1887 en 1892 betalingen ontvangt van de gemeente Bakel 'wegens geleverde medicijnen voor armlastigen'²⁰. Op de jaarnota's wordt gespecificeerd hoeveel keer elke

Portretfoto van Catharina Clara Corstens, gemaakt door C. Marcussen en F.H. Kramer. (bron HKK Gemert, hkk13207)

Daarboven de handtekening van Catharina Clara Corstens. (bron BHIC, arch. 7701, inv. 130, akte 193)

met naam genoemde arme een medicijn heeft ontvangen en ter waarde van welk totaalbedrag dat is. Het is aannemelijk dat ook patiënten van Johannes Cornelis Kuijper, in Gemert als gemeentarts werkzaam van 1880 tot 1924, hun medicijnen ontvangen via de apotheek van T.G.H. van der Willigen²¹.

Grondopbrengsten

Vanaf december 1885 laat Theodorus de plaatselijke notaris M.G. van Kemenade met grote regelmaat producten openbaar verkopen. Die zijn afkomstig van de percelen die hij van zijn vader heeft geërfd²². Die liggen onder andere aan de Pandelaar, de Groene Steeg, de 'Kokschen Dijk', Vogelenzang en op Esdonk. Het aanbod bestaat vooral uit hout van dennen, eiken, linden en Canadese populieren ('Kanadaboomen geschikt voor klomphout'). Ook worden lang gemaaide grashalmen ('toemaat') verkocht voor gebruik als veevoer en om gewassen af te dekken tegen de vorst. Verder wordt 'een partij heide als strooisel' aangeboden. Een enkele keer laat Theodorus ook een perceel verpachten of verkopen.

Tweede huwelijk

Weduwnaar Theodorus hertrouwt op 6 juli 1886 in Gemert met Catharina Clara 'Cato' Corstens (1851-1930)²³. Ze is afkomstig uit Gemert en een dochter van Henricus Corstens en Anna Clara Claassens. Bij de huwelijksvoltrekking is hij 45 jaar oud en zij 34. Hun huwelijk blijft kinderloos.

Weduwe 'Cato' van der Willigen-Corstens

Op 2 december 1912 overlijdt Theodorus in

Gemert op de leeftijd van 71 jaar²⁴. Hij wordt overleefd door zijn echtgenote Cato, een eerwaarde zwager en een paar neven. Enkele weken na zijn dood verhuurt zijn weduwe een deel van het pand aan de Nieuwstraat aan Th. van Elten, die in de voormalige apotheek 'Drogisterij 't Roo-de Kruis' opent. Hakhout en andere producten afkomstig van de in bezit zijnde percelen worden voortaan door notaris Van Kemenade openbaar verkocht in opdracht van 'Mevrouw de Weduwe Th. v.d. Willigen'. Vanaf 1918 leent Cato met enige regelmaat geld uit aan mensen uit Gemert, Bakel, Boekel, Erp, Veghel en Zijtaart²⁵. Vaak wordt daarbij een onroerend goed genoteerd als waarborg.

Cato overlijdt

Catharina Clara Corstens overlijdt in Gemert op 10 februari 1930 op 78-jarige leeftijd²⁶. In De Zuid-Willemsvaart van 12 februari 1930 verschijnt een familiebericht: "*Heden overleed plotseling voorzien van het H. Oliesel onze geliefde Tante Mevrouw Catharina Clara Corstens, Wed. van den Weled. Heer Th.G.H. van der Willigen in den ouderdom van 78 jaar. Wij bevelen de ziel van de dierbare overledene in Uwe godvruchtige gebeden aan. Namens de familie Henri Corstens. Gemert, 10 Febr. 1930.*" De begrafenis volgt in Gemert op 14 februari 1930.

Al in 1913 heeft Catharina Clara Corstens een testament laten opstellen, waarin zij bepaalt dat ze een flink aantal onroerende goederen zal legateren aan de katholieke parochiale armen in Gemert²⁷. Op 26 maart 1930 wordt haar inboedel publiek verkocht door notaris Verlinden, met

medewerking van notaris Vaalman uit Veghel, in het lokaal van F. Tervooren in Gemert²⁸.

In juni 1930 wordt uit haar nalatenschap een boerderij met grond publiek te koop aangeboden, in verhuurde en bewoonde staat²⁹: “Notaris Verlinden te Gemert zal publiek verkoopen met medewerking van notaris B.E.J. Vaalman te Veghel uit den boedel van wijlen Mevrouw de Wed. Th. v.d. Willigen-Corstens eene te Gemert in de Pandelaar zeer gunstig langs den Prov. weg Gemert-Erp gelegen vruchtbare boerderij met uitstekende bouw- en weilanden en gunstig langs den

Prov. weg gelegen bouwterreinen, groot 7.95.10 hectaren. Thans in huur en bewoond door J. v.d. Laar.” Het woonhuis aan de Nieuwstraat wordt in september 1930 door de nabestaanden te koop gezet³⁰: “Heerenhuis te Gemert. Te koop groot Heerenhuis met inrijpoort, bijbouw en grooten tuin, gelegen in de kom der gemeente. Vroeger bewoond door Mevr. Van der Willigen. Het huis bevat beneden 5 kamers, keuken, bijkeuken en kelders; boven: eveneens 5 kamers en groote zolders; en verkeert in uitstekenden staat van onderhoud. Te bevragen bij Henri Corstens te Gemert.”

Foto van de Nieuwstraat in Gemert. Het derde pand van rechts is apotheek 't Hert met de hertenkop. Ten tijde van de foto heeft Henri's zoon Theodorus de apotheek al voortgezet of zelfs al van de hand gedaan. (bron briefkaart uit collectie HKK Gemert, nr. hkk03772)

Noten:

1. www.dodenakkers.nl termen en begrippen: 'roef', 'tombe'.
2. Foto van dit graf uit januari 2005 door Joo(s)t van Oppenraaij met een minder uitgesleten tekst, via de rubriek Grafstenen van Veenkoloniale Genealogieën, <https://www.genealogy.henny-savenije.pe.kr/tng/showmedia.php?medialD=23679>; GA Gemert-Bakel, BS Gemert.
3. De Wikipedia-lemmata (NL & EN) 'Fronton', 'Akroterion', 'Acanthus', 'Christian cross variants', 'Ringed Cross', 'Halo (religious iconography)', 'Aureool' en 'Celtic cross'.
4. www.dodenakkers.nl/naslag/symboliek/acanthus.html.
5. www.dodenakkers.nl/naslag/symboliek/passiebloem.html.
6. GA Gemert-Bakel, BS Geb. 1841 Gemert, arch. 11.079, inv. 5, akte 70.
7. Via Delpher (2x): Bijblad tot het Pharmaceutisch weekblad d.d. 24-11-1867, p. 6 & 'Verslag [...] Geneeskundig Staatstoezigt in het jaar 1867', p. 377.
8. Pharmaceutisch weekblad jaargang 11 nr. 7 d.d. 14-06-1874 p. 6, via Delpher.
9. Pharmaceutisch Weekblad d.d. 14-6-1874, via Delpher.
10. Historisch Centrum Limburg, BS huw. in Bergen (L) d.d. 26-8-1872, arch. 12.011, inv. 52, akte 17; GA Gemert-Bakel en BHIC, BS Gemert (kinderen).
11. GA Gemert-Bakel, bevolkingsregister 1861-1879, register WZ-1199, folio 1196.
12. GA Gemert-Bakel, BS Overl. 1880 Gemert, inv. 30, akte 131; Familieberichten in De Tijd d.d. 11-12-1880 en Pharmaceutisch weekblad d.d. 12-12-1880 p. 3, via Delpher.
13. GA Gemert-Bakel, Arch. 11.003, Inv. 911.
14. BHIC, Memorie van successie Helmond deel 93 (1881), inv. 93, akte 184, scan pp. 641-647; GA Gemert-Bakel, bevolkingsregister 1880-1900, register SZ-1053, folio 1036 (K-Z).
15. Zie Gemerts Heem 2024(2) pp. 10-16 voor verdere details en bronvermelding.
16. GA Gemert-Bakel (2x): BS Gemert 1880 Geb, arch. 11.079, inv. 9, akte 118 & BS Overl. Gemert 1881, arch. 11.079, inv. 39, akte 109.
17. GA Gemert-Bakel, BS Overl. G.C.C. Otten, arch. 11.079, inv. 39, akte 12; Familiebericht in De Tijd d.d. 25-1-1882, via Delpher.
18. Nieuw tijdschrift voor de pharmacie in Nederland, 1886, 19e jaargang 2e reeks, pp. 777 en 795, via Delpher.
19. Eerst getiteld 'Nieuw tijdschrift voor de pharmacie in Nederland', daarna 'Pharmaceutisch Weekblad voor Nederland', via Delpher.
20. GA Gemert-Bakel, Arch. 12.007, Akten 59-62 en 64. Met dank aan vondst door Hans Pennings.
21. Citaat d.d. 13-5-1902 'Dr. Kuypier heeft geen eigen apotheek; er is in Gemert een apotheker' uit <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/de-commissaris-van-de-koningin-over-gemert>; Zie ook artikel over Dokter Kuijper in Gemerts Heem 2023(4) pp. 23-30.
22. Verkoopadvertenties in De Zuid-Willemsvaart, via Delpher, d.d. 16-12-1885, 5-1-1886, 22-01-1887, 15-1-1889, 10-12-1889, 11-1-1890, 14-1-1891, 12-1-1892, 11-1-1893, 14-01-1893, 30-12-1893, 29-12-1894, 1-1-1895, 05-02-1895, 08-01-1896, 7-1-1899, 4-1-1899, 6-1-1900, 9-11-1901, 13-11-1901, 14-01-1903, 8-2-1908, 13-11-1915, 20-11-1915, 10-2-1917, 13-12-1924, 15-12-1928.
23. GA Gemert-Bakel, BS Huw. Gemert 1886, arch. 11.079, inv. 23, akte 27; Antoon Corstens i.s.m. Ad Otten, Corstens: een Gemertse familie uit Uden 1692-2011, p. 64, HKK Gemert (2011).
24. GA Gemert-Bakel, BS Overl. 1912 Gemert, Arch. 11.079, inv. 45, akte 90; bidprentjesarchief.nl (T.G.H. van der Wiligen); Via Delpher (3x): 'Drogisterij 't Rooode Kruis' Gemert', De Zuid-Willemsvaart d.d. 24-12-1912; Vox Medicorum d.d. 1-1-1913 p.7; Pharmaceutisch weekblad d.d. 12-4-1913 p. 429.
25. Vanaf 1918 diverse 'schuldbekentenissen' aan C.C. Corstens in het notarieel protocol Veghel, uit BHIC arch. 7701, via online zoekhulp op naam: www.bhic.nl/onderzoeken/notaris-schepen-en-andere-akten.
26. HKK Gemert, Bidprentje C.C. Corstens, objectnr. 04701; Familiebericht in De Zuid-Willemsvaart d.d. 12-2-1930, via Delpher.
27. BHIC, arch. 7701, inv. 130, akte 193 d.d. 31-07-1913.
28. Het huisgezin d.d. 22-3-1930 p. 8, via Delpher.
29. De Zuid-Willemsvaart d.d. 28-6-1930
30. Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche courant d.d. 27-9-1930, via Delpher.

Gemerts volkslied honderd jaar en bij de tijd

In 1923 introduceerde pastoor Lambert Poell het in de Gemertse taal geschreven 'Van Wor Ik Bén'. Het slaat meteen aan. Heemkundekring De Kommanderij Gemert vierde het honderdjarig bestaan met leerlingen van basisscholen en zorgde voor een update, waarover zowel in het Gemerts Nieuwsblad als in het Eindhovens Dagblad enthousiast verslag is gedaan.¹ In dit artikel een terugblik.

Eerst even terug naar Lambert Poell

Lambert Poell werd geboren in 1872 te 's-Hertogenbosch. Na vier jaar gymnasium begon hij in 1887 aan de priesteropleiding. Zijn eerste standplaats als priester (1895) was Tilburg, dan Eindhoven, daarna weer Tilburg, waar hij ook fungeerde als kapelaan. Voor iedereen gold hij echter als een door de bisschop 'vrijgesteld geestelijke'. Actief in de katholieke arbeidsorganisatie en het vakbondswerk.

In Tilburgse werkgeverskring kreeg hij de bijnaam 'de rode kapelaan'. Ton Thelen schreef in zijn proefschrift over de priester Lambert Poell als "voorman van de katholieke arbeidersbeweging in het Bossche diocees vanaf de fase van ontluiking tot de fase van consolidatie".² Dat was in overeenstemming met diens benoeming door de bisschop in 1904 tot organisator en propagandist van een te vormen diocesane

Lambert Poell werd in 1915 pastoor in Gemert. Hij overleed in de vroege ochtend van 7 januari 1937. Dat was op de huwelijksdatum van prinses Juliana en prins Bernhard. Heel Nederland feestte, maar in Gemert hing de vlag halfstok.

textielarbeidersbond, die later uit zou groeien tot een landelijke organisatie.

Binnen twee maanden zette Poell dan onder zijn redactie een vakblad in de steigers met de naam 'Het Hoog-Ambacht'. Een lange reeks van cursussen, spreekbeurten en ontwikkelingsavonden volgde. In 1906 kwam hij op de markt met de uitgave van een 'Sociale Cursus in vragen en antwoorden'. Dat was met de bedoeling om op termijn nog uit het vakbondswerk te kunnen terugtreden. De uitgave was een schot in de roos en zou tot 1922 maar liefst dertien herdrukken beleven.²

Intussen was Poell in 1915 benoemd tot pastoor te Gemert, waar hij al gauw uitpakte met een wekelijks verschijnend parochieblad, 'Het Officieel Kerkbericht van de kerken van Gemert'. Dat bracht behalve parochienieuws ook lokaal nieuws met iedereen aansprekende wetenswaardigheden over het Gemerts kasteel, pelgrimsoord Handel, de Handelse Kluis, het Wit-Gele Kruis, het klooster Nazareth, maar ook over onder meer het Doktersfonds en een Centrale Ziekenkas.

Op de titelpagina tekende de auteur en uitgever voor een luidend klokje, dat heel Gemert ertoe verleidde het blad de koosnaam 't Klökske te geven. Met als bron zijn eigen parochiearchief wijdde Poell al in de eerste jaargang (1917) een artikeltje aan het aparte Vrijstaatje Gemert uit het verre verleden. In 1918 schreef hij ook al over opvallende apartheden in de Gemertse taal: *Braaf = tamelijk; 't nat lupt er braaf goed af*. Onder de titel Gemerts, later Gimmerts, werd dat in zijn *Klökske* tot een regelmatig terugkerend onderwerp. Eind 1921 werd de

mogelijkheid geopend tot adverteren à 8 cent per regel. Aankondigingen van vergaderingen 5 cent per regel.

'Van wor ik ben' vanaf 1923

In zijn negende jaar als pastoor van Gemert kwam Poell op de proppen met het Gemerts Volkslied. Zijn voorbeeld was het in 1912 in de bedevaartsplaats Kevelaar gemaakte 'Heimatslied' dat zich vrij snel ontwikkelde tot het volkslied van de hele omgeving, later tot het hele noordelijk deel van het (Duitse) gebied aan de Nederrijn. De oorspronkelijke tekst *Wor hör ek t'hüss? – kent gej min Land?* is van Theodor Bergmann en de muziek van Gerhard Korthaus. Iedereen herkent hierin meteen de eerste regel van Poells Gemerts Volkslied *Van wor ik bèn – kéénde gaj ons laand?*

Dat het Heimatslied van Kevelaar populair werd in de hele regio over de grens is niet zo vreemd wanneer je weet dat een kleine honderd jaar eerder daar ter plaatse het gebruik van de Nederduitse taal (zeg maar 'het Nederlands') verboden werd ten faveure van het hoogduits (nu 'het Duits'). In 'Moederstaal' raakte men daar een eeuw na de nieuwe grenzen van het Wener Congres (1815) nog altijd een gevoelige snaar. Poell moet in 1923 met zijn 'vertaling' van het Lied van Kevelaar heel goed hebben aangevoeld dat hij in Gemert zo'n zelfde snaar zou raken...

Op het graf

Wijlen Fridus Werts (1910-2003), melkboer op het Binderseind, vertelde dat hij met andere klasgenoten door de pastoor indertijd was geselecteerd voor een zangkoortje om te

Hier rusten
 onze lieve ouders
**Ardina
 van Erp**
 ★ 17-10-1913 † 13-2-1980
 en
**Godefridus
 Werts**
 ★ 20-11-1910 † 6-6-2003
 "Van wor ik bèn"

Grafzerk Godefridus Werts (en Ardina van Erp) met de eerste regel van Gemerts volkslied: Van wor ik bèn. (foto Cas Jamin)

oefenen voor de presentatie van het volkslied. Maandenlang repeteerden ze onder leiding van de pastoor en organist Jan Bots voor 'Van wor ik bèn'. Z'n hele leven is het hem bijgebleven. En zo komt het ook op zijn grafzerk... Maar hij is niet de enige. Op het graf van aannemer en heemkundige Willem Vos (1905-1987) lezen we de laatste zin van het Gemerts volkslied "haj's hiejr van don". Willem had zo z'n eigen argument: "nêrgend is 't zo skon as hiejr".

Grafzerk Willem Vos (en Marie van de Crommenacker) met de laatste regel van het Gemerts volkslied: Haj's hiejr vandon. (foto Cas Jamin)

Kevelaers Heimatslied

Bijzonder is ook de getuigenis van Jan J. Koekkoek (1916-2009) die in september 1929 door zijn ouders vanuit het Gelderse Baak naar de Paters van de Heilige Geest op het kasteel in Gemert werd gebracht om daar zijn opleiding tot priester te beginnen. Naast heel veel andere dingen leerde hij ook het Gemerts Volkslied. Zo'n zestig jaar later stuurde hij er vanuit Weert een artikel over naar Gemert onder de titel *'Kevelaers Heimatslied sloeg in Gemert aan...'*³ Hij ging hiervoor zelfs in Kevelaar te rade. Over 'Van wor ik bēn' kon hij toen uitpakken met allerlei wetenswaardigheden.

Van een medewerkster van een uitgeverij in Kevelaar kreeg hij onder meer de tekst van een vrijwel letterlijke vertaling van het Heimatslied door het Noord-Limburgse schoolhoofd A. Rongen te Blitterswijk. Daar wordt het ook als volkslied omarmd. Koekkoek liet niet na om de verschillende versies te vergelijken en kwam tot de conclusie dat pastoor Poell het eerste en laatste couplet iets vrijer en naar zijn mening beter 'vertaalde' en schrijft *"de verdienste van Poell ligt bovendien ook nog daarin dat hij in het tweede en derde couplet iets eigens van Gemert heeft verwerkt: het kasteel en de wevers. Daarbij vind ik dat zijn tekst heel goed 'loopt', voor zover ik dat als niet-Gemertenaar kan beoordelen."*

Iedereen zingt mee

Poell oogstte in de jaren twintig van de vorige eeuw met 'Van wor ik bēn' misschien wel voor het allereerst een algemene acceptatie van de Gemertse Taal. In elk geval door de eigen inwoners. Bij de gouden bruiloften van m'n opa

en oma in 1953 en bij die van mijn ouders in 1990 kregen de gouden paren bij het verlaten van de kerk het volkslied door het kerkkoor vanaf de koorbalustrade indrukwekkend toegezongen. Iedereen ging met 'Van wor ik bēn' zingend de kerk uit. Te gek gewoon! De jaarvergadering van de zeven- à achthonderd leden tellende heemkundekring wordt er jaarlijks mee besloten. Jaarlijks zijn er zo nog tientallen happenings meer die worden besloten met het gezamenlijk zingen van Gemerts volkslied en met een zekere regelmaat hoort heel Gemert de wijs van 'Van wor ik bēn' van het naar Lambert Poell genoemde carillon op het gemeentehuis. Zoals in Kevelaar krijgt het eigen volkslied ook in Gemert navolging met nieuwe teksten. Zo verraste pastoor Naessens kort na de viering van het vijftigjarig bestaan van de parochie Elsendorp (1926-1976) zijn parochianen met een Elsendorpse versie.⁴ In de rouwdienst voor de Elsendorpse schrijver Sjang Hoeijmakers stond heel Elsendorp tegelijk op om uit volle borst te zingen. De kerkramen trilden er van mee... Als in 1971 in Gemert het Gasthuis een jaar leeg staat, schrijft Harry Slits van de Werkgroep Gemeentepolitiek een protestlied dat eindigt met *"Wor allen vreej han en han lol, dor is 't naw mī de vreej gedon, zolang dē gaasthojs lig blie ston."* Vooral jongeren van Gemert voelden zich aangesproken. Bij de eerstvolgende gemeenteraadsverkiezingen kwamen maar liefst vier jonge twintigers in de gemeenteraad.

Project 'Tophit' van heemkundekring

Het was Johan van de Laar, auteur en uitgever van het exact 100 bladzijden tellende boek⁵ 'Het

Burgemeester Michiel van Veen geniet van de presentatie door de kinderen van hun volksliedbewerking.

Gemerts Volkslied in woord en beeld', die er de heemkundekring op attendeerde dat 'Van wor ik bēn' het honderdste jaar ging beleven en dat met dat gegeven toch iets gedaan moest worden. De Werkgroep Educatie⁶ van de heemkundekring ging ermee aan de slag. Op de allereerste plaats dacht die aan de basisscholen in Gemert. Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst! Niet alleen het onder de aandacht brengen hoe apart het is een eigen volkslied in Gemert te hebben, maar ook het zoeken naar de maximale garantie dat het lied blijft en de waardering krijgt die het verdient. De vraag werd gesteld 'Schoolliederen in 't Gímmerts zouden jullie die niet zelf kunnen maken?' OBS van 't Einder en Jenaplanschool

de Pandelaar namen de handschoen op. De leerlingen kregen speciaal les in 'Hoe spreek ik het uit in het Gímmerts?' en ene meester Willem van de Veghelse Muziekschool Beat It kwam heel gedreven muziekles geven over ritme, rijmschema's enz. Meepesant werd de meester af en toe bijgespijkerd in de Gemertse Taal. Op de vraag wat er in een schoollied zou moeten komen kregen leerlingen de hint "Waar denken jullie aan als je het over Gemert hebt?"

Meteen braken de tongen los. "Jaja, we zitten op een skon school" en "min buurt is ok heel skon" en niet te vergeten het kasteel, de voetbalclub VV Gemert en het Ridderplein... Het ijs was

gebroken. Elke les werd een feest. "Van wor ik bēn kēēnde gaj ons skool" stond al meteen in de steigers en... alle scholen zijn 'de bēste'.

Er kwamen twee, drie, vier, vijf prachtige en eigentijdse schoolcoupletten uit de bus. Harry Slits sprong bij, om alles in de goede Gemertse spelling te kunnen presenteren. Want dat vereist speciale vakkennis. Intussen was ook het bijzondere initiatief tot een nog eigentijdser rap genomen.

De nieuwe coupletten en de rappen werden gepresenteerd in het Boerenbondsmuseum. Natuurlijk moest daarbij de burgemeester

worden uitgenodigd. En de lokale omroep, het Gemerts Nieuwsblad en het Eindhoven's Dagblad. Er werden foto's gemaakt en er werd gefilmd. Iedereen kwam in de krant én op teevee. Het werd een echte happening. De educatiegroep zelf stond van het enthousiasme onder de leerlingen versted. En... kijk eens naar de foto met de burgemeester die daar zo zichtbaar zit te genieten van de presentatie door basisschoolkinderen van hun volksliedbewerking. De hele groep stond onder zijn eigen optreden zichtbaar te genieten.

De burgemeester kon het een week later

De tophits van Groep 7 van 't Einder en van de Riddersporen, Zonnebloemen en Papavers van De Pandelaar, afgedrukt op een in duizendvoud gedrukte boekenlegger.

niet laten om in zijn column in het Gemerts Nieuwsblad ook een eigen couplet te publiceren.⁷ Ook hij behoefde hulp voor de juiste spelling.

Update na 100 jaar met nieuw couplet

Harry Slits tenslotte was gevraagd wat hij vond van het idee om aan de uit 1923 daterende coupletten van Lambert Poell een extra couplet toe te voegen die de geschiedkundige ontwikkeling van Gemert van de laatste honderd jaar overlapt. Harry zag ook dat wel zitten al vond hij dat het niet het laatste couplet moest worden maar het op-een-na laatste zodat Poell het laatste woord houdt. Het is geen kleinigheid om die ontwikkeling in acht zinnestjes te vatten. Hieronder het resultaat.

*Wor viejr jaor laank in orlògstejd
de Daojtsers kómmeendeerde
wor Indo's vónne vaasteghejd
en hiejr goewd ákkerdeerde
wor d'aën no d'aander wejk verskeen
en skrik vür bás en kēerk verdween
wor noon èn paoter zén gegon
dor bèn ik van don (2x)*

Harry Slits, schrijver van het nieuwe couplet dat in het volkslied een plaatsje krijgt voor het allerlaatste couplet.

In het Boerenbondsmuseum zong Harry het zelf voor. Meteen bleek, zoals ook in de kort daarop volgende jaarvergadering van de heemkundekring, dat iedereen het gemakkelijk meezong.

Nu moet het nog inburgeren als het vierde couplet. Het vijfde en zoals gebruikelijk het laatste couplet eindigt met Poells “Haj’s hiejr van don.”

Tot slot: hoe moet ons volkslied worden gespeld?

Sedert 1923 is er op dat gebied zoveel veranderd dat we hier volstaan met de verwijzing naar het Gemerts Woordenboek uit 2017 van WJ (Wim) Vos. Als sluitstuk is daarin als bijlage opgenomen het Gemerts volkslied ‘Van wor ik bēn’ in de Nieuwe Gemertse Spelling (NGS).⁸ Over die spelling is uitgebreid geschreven in Gemerts Heem door Piet Vos in 2000 met een vervolg daarop door Wim Vos in 2001.⁹

Het Gemerts Volkslied in de Nieuwe Gemertse Spelling (NGS)

Van wor ik bén? Kéénde gaj óns laand?
't hé gín besnūwde tōppe
't is plat lejk as m'n oope haand
gín spoor hé hiejr te stōppe
dor wor de Rips kōmt aajt de Píl
lanks pèèrse hèèj en brémmegaël
èn wor de graëf vól liese ston
dor bén ik van don (bis)

Wor 't kestaël már deeger stí
in 't aawe graft te droome
òf 'r van 't laand van óvverzaë
wír Daojtse Ridders kōmme
Sint Willebrord nie vùr de dooëf
gepríkt hé 't haajleg Roms geloöf
èn wor m' aaltejd te kээрk blíf gon
dor bén ik van don (bis)

Worùwe laank óp 'n ketaw
de waëvers króm zich wérkte
èn niemes nie, van jónk òf aaw
van swírrelds looëp iejt mèrkte
wor híl gín wíld wás èn 't blíf stil
wor alle vreej han èn han wil
wor gaër de vrímde línnen án
dor bén ik van don (bis)

Wor viejr jaor laang in orlògstejd
de Daojtsers kōmmendeerde
wor Indo's vónne vaasteghejd
èn hiejr goewd ákkerdeerde
wor d'aën no d'aander wejk verskeen
èn skrik vùr bás en kээрk verdween
wor noon èn paoter zén gegon
dor bén ik van don (bis)

Zég gaj már dè 't bítter is
in noord, zaojd, ost òf wéste
al zégde gaj 't, ge hég 't mis
want ik ving Gimmert 't bééste
hiejr stón m'n wiejg, èn hiejr lajt ok
as 't Gòd beliejft vùr maj de klòk
dan kōmt 'r óp m'n kraojs te ston:
haj 's hiejr van don (bis)

HET GEMERTS VOLKSLIED

Van wor ik bèn? khande gaj ons aard? t h' g in ha-ar. Aw-de l'p -
ve. 't is plak leik as r'inoe pe maand, gin soor h' liej le stór -
pe dor wor de Hops k'ant aof de Pl links p'otr-se h'otj en bram-me
gae en wor de greef vol lie se star con bèn k var con. dor bèn ik van dar.

Muziek: Gerhard Korthaus, Kevelaar 1912. Met dank aan George Gijbers voor de weergave hierboven met de juiste invoeging van de tekst van het eerste couplet (in NGS).

Noten:

1. Simon van Wetten in Gemerts Nieuwsblad 20-02-2024, Gemerts Volkslied tot 'tophit' gemaakt. Leerlingen maken 100-jarig 'Van wor ik bèn' eigentijdser; Tineke Mols in ED 28-02-2024, Gemerts Volkslied krijgt een update.
2. A.A.J. (Ton) Thelen, Lambert Poell (1872-1937) en de Katholieke Sociale Beweging – sociaal-klerikaal spanningsveld in het Bossche Diocees 1896-1915, Tilburg 1990 (proefschrift 460 pag.)
3. J.J. Koekkoek, Kevelaers Heimatslied sloeg in Gemert aan, in: Gemerts Heem (GH) 1988 nr.3, p. 78-83. Zie ook: Aantekeningen bij het Gemerts Liedje (red.), in: GH 1988 nr.4, p. 125-127; Koekkoek studeerde in Gemert en Weert in welke laatste plaats hij benoemd werd als docent wis- en natuurkunde op het Klein-Seminarie, later aan de Philips van Horne Scholengemeenschap. Een veelzijdig man, die ook afstudeerde als sterrenkundige aan de Universiteit Amsterdam.
4. Sjang Hoeijmakers, Die goeie ouwe tijd – het leven in een Peeldorp omstreeks 1900, Elsendorp 1988, p. 102.
5. Johan van de Laar, Het Gemerts Volkslied 'Van wor ik bèn' in woord en beeld – Waarom, waar en hoe, Gemert 2005, uitgave Johan van de Laar.
6. Met dank aan de Heemkunde-werkgroep Educatie bestaande uit Susan Fransen, Niels van den Eijnde, Mieke Vos en Carie van de Kruijs
7. Column van burgemeester Michiel van Veen onder de kop 'Gimmerts', in Gemerts Nieuwsblad 12 maart 2024.
8. W.J. (Wim) Vos, Gemerts Woordenboek, Gemert 2017, blz. 811. (De in dit artikel al enige malen genoemde Harry Slijs is één van de redacteurs.)
9. Piet Vos, Nieuwe Gemertse Spelling, in Gemerts Heem 2000 nr.1, p.24-34; Wim Vos, Néej Gimmerse Spélleng (NGS) – deel 2, Gemerts Heem 2001, nr.1, p.13-18.

Mottekasteel

Een mottekasteel is een kasteel op een kunstmatig aangelegde heuvel. De Heren van Gemert hadden er eentje in de twaalfde en dertiende eeuw. Sporen ervan werden in 1996 blootgelegd, nadat de textielfabriek van Raymakers aan de Ruijschenberghstraat was gesloopt. In akten wordt het mottekasteel onder de naam 't Hoogh Huys diverse keren genoemd. Een telg van de adellijke familie Van Gemert – Rutger, jongere broer van Willem die Heer van Gemert was – sloot zich in de twaalfde eeuw aan bij de Duitse Ridders. Nadat zijn bezittingen hierdoor in handen waren gekomen van deze machtige kruisvaarders, kreeg die ridderorde ook in Gemert steeds meer te zeggen. In het begin van de vijftiende eeuw bouwde de Duitse Orde haar eigen kasteel hemelsbreed een paar honderd meter van 't Hoogh Huys op de Duvelskamp aan waar nu het Ridderplein ligt. Toen ik in het najaar langs dit kasteel kwam, dacht ik even dat projectontwikkelaar Bas van de Laar bij zijn archeologisch bodemonderzoek ook hier restanten van een mottekasteel had blootgelegd. Wat anders was dat voor een enorme kunstmatige heuvel?

Dat was sterk

In het Gemerts Nieuwsblad van 10 september schreef Simon van Wetten een hele pagina vol over twee blonde Amsterdamse jongens die in de Tweede Wereldoorlog in een gat in de grond in de Mortelse Peel bivakkeerden. Hun avonturen speelden zich grotendeels buiten Gemert af, maar tijdens hun verblijf in De Mortel hadden ze wel contact met de bevolking in de regio, zoals in Gemert en Boekel.

Tijdens de redactievergadering van Gemerts Heem kwam het artikel ter sprake. Plaatsen wij het artikel ook in Gemerts Heem, of – nog beter – een aanvulling erop? Veel meer dan het al gepubliceerde kon Simon er niet aan toevoegen. Maar er waren wel meer foto's dan er in het Gemerts Nieuwsblad afgedrukt werden.

En zie daar. Op enkele foto's zie ik mijn familie voorbijkomen. Mijn opa, mijn vader en enkele ooms en tantes zitten met de jongens aan tafel.

Een foto is op een kaart geplakt die wel in het Gemerts Nieuwsblad was afgedrukt. En er staat tekst bij: *Gemert 11-9-43. Dat was sterk. Tot weerziens. Leve 't plankje.* En onder de foto: *De eerste avond.* Mijn oom Walter Verhees heeft zijn naam op de kaart gezet. In één van de andere drie handtekeningen meen ik de naam van Piet van Kessel te ontdekken.

Er zijn ook andere foto's waarop mijn familie staat. Maar waar en waarom deze foto's gemaakt

Een foto is op een kaart geplakt, waarbij aantekeningen zijn gemaakt.

zijn, weet ik niet. De relatie tussen de jongens en mijn familie is misschien tot stand gekomen via het georganiseerde verzet, waarvan mijn oom Walter actief lid was. Verder heb ik geen idee en er is niemand meer om opheldering aan te vragen. Alle betrokkenen zijn inmiddels overleden. Dat ik tachtig jaar na de oorlog deze foto's onder ogen krijg, is misschien wel net zo toevallig als de ontmoeting van mijn familie met die jongens. Het staat op de kaart: *Dat was sterk*.

Deze foto is op de kaart geplakt. Op de foto v.l.n.r. Guus Willemsen (vriend van de familie Verhees), Piet van Kessel (Nederlandse Unie en vriend van Walter), Walter Verhees, onbekende man, Amsterdamse jongen, Pauke Verhees (mijn opa) en Jacques Verhees (mijn vader).

Zittend rond de tafel v.l.n.r. Piet van Kessel, Pauke Verhees, Walter Verhees, Amsterdamse jongen en onbekend kind. Staande achter de tafel v.l.n.r. vrouw en drie mannen onbekend, Guus Willemsen, ome Theo Cranen met rechts van hem zijn vrouw Nellie Cranen-Verhees en haar zus Jaantje van Ham-Verhees.

Lees het artikel in het Gemerts Nieuwsblad van 10 september, te vinden via deze QR-code.

Aanvulling Gemerts Woordenboek

De laatste maanden heb ik voor allerhande Gemertse woorden die ik kreeg aangereikt, hoorde of zelf gebruikte gecontroleerd of ze zijn opgenomen in het Gemerts Woordenboek. Dat heeft weer een aantal nieuwe Gemertse woorden opgeleverd. Ook Jo van den Elzen leverde een aantal woorden aan. De nieuwe lemmata zijn in dezelfde vorm gegoten als in het Gemerts Woordenboek van 2017 t.b.v. latere digitalisering. Dank aan Wim Vos voor zijn controlewerk.

Gimmers - Nederlands

botteram

m ev/mv -me verkl -rèemke: boterham, altijd twee sneden brood op elkaar.

èèrm¹

bn èrmer, èrmst: **4.** (als bepaalde zaken voortdurend niet of niet goed gaan:) *Dor kriede èèrm zin af:* dat is ontmoedigend, teleurstellend. (Vgl *zin*²)

hoeje

ww (wederk) (-t, -de, h. gehoefd): op zijn hoede zijn, uitkijken: *Hoejt oewaajge mar vur d'n dieje, ge kaant 'm nie vertrawe.*

mooter

m ev/mv -s: motorfiets

praot (prout)

m ev/geen mv: **1.** praat (het spreken, het praten). *'t Is de praot nie wèrd:* het is volkomen onbelangrijk

roets

genus m? ev/geen mv. (in de verb.): *óp de roets zén:* (graag) uithuizig zijn (van vrouwen). *De diej is aald óp de roets:* die vrouw is nooit thuis. (Vgl *rāk*¹, *rèts*¹)

roetse

ww onoverg (-t, -te, is geroetst): hard langs rijden. *Haj kömt dik vûrbaj roetse sins dèt ie 'ne nééje mooter hí.*

reundje

o ev/ mv -s verkl : rondje. *Haj waar aald no hojs vur dèt ie zéélf án de bûrt waar um 'n reundje te gaëve.*

sins¹

bw van tijd: sindsdien. *Vandemèèрге waar ie nõg óp de mèrt, sins héé 'k 'm nie mîr gezien.*

sins²

ondersch voegw van tijd: sinds, sedert. *Sinds ze óp d'raajge wónt, mákt ze 't goewd.*

sins³

vz: vanaf. *Sins e mondeg hébbe we niks mîr ver-nomme:* vanaf maandag hebben we niets meer gehoord.

spraëkend

bn -er, -st: sprekend. *Spraëkend d'n aawe!:* sprekend zijn vader.

ten rawste

bw: ongeveer, onnauwkeurig. *'t Geweecht worde ten rawste geskat, 't kwam nie zo krèk.*

tètter

m ev/geen mv: mond. *Z'n lip waor álleng kepôt, ze han 'm óp z'nen tètter geslâgge.*

tèttère

ww onoverg (-t, -de, h. getètterd): tetteren, luid en druk praten. *Hawt naw tòch 's 'ne kaër oewe mónd deeht, gállie bliet án 't tèttere!*

toej

m ev/geen mv: **1.** rotzooi. **2.** asociaal volk. *Wan-nen toej wónt daor!*

vanīnaf

bw: uit elkaar. *Ze zén amper getraowd en alwīr vanīnaf. Zét die boeke mār vanīnaf.*

vūrdeur

v ev/mv -dūrre verkl -dūrke: voordeur. (Tegen iemand die vist naar een compliment:) *As we aw nie han en gīn vūrdeur, dan moese we aald aachterum.*

zégge

ww overg (¹zég, ^{2/2m}zēégt, ³zī, ^{1m/3m}zēgge, ^{1/3}zī(n), ^{2/2m}zīt, ^{1m/3m}zīn/zīnne, h. gezīd): zeggen.

Haj zīt 'r nie veul: hij is bepaald geen prater. *Haj zīt 'r gīn aēn:* hij zegt helemaal niets.

zweel

m ev/mv -e verkl zwīlleke/ zwēlleke: zwelling/ eeltknobbel op de huid. *'t Begós mí 'n zwēlleke, mār naw ees 't vort 'ne grooēten blèur geworre.*

Nederlands – Gímmers

hoede (op zijn - zijn): aojtkiejke, hoeje

mond: bákkes, bèk, kwaëkerd, kwèbbel, kwèk, meule, moewl, mónd, smoewl, snèbbel, tètter, waawel², waffel

motorfiets: mooter, stoomfiets

onbelangrijk (volkomen -): (zie praot 1)

ongeveer: (zie iejt), (zie noo¹), ò-gevaër, ten rawste, zowa

onnauwkeurig: ten rawste

ontmoedigend (dat is -): (zie èèrm¹ 4)

praten (luid en druk -): tèttere

rijden (hard langs -): roetse

sedert: sins²

sinds: sins²

sindsdien: sins¹

sprekend: sprækend

tetteren: tèttere

uit elkaar: vanīnaf

uithuizig zijn: (zie rāk¹), rākke, (zie rēts¹), rētse, (zie roets)

uitkijken: aojtkiejke, hoeje

vanaf: sins³

volk (asociaal -): bócht, boocht, spul 2, toej

voordeur: (zie deur), vūrdeur, (zie vūrste)

zwelling (van de huid): paojst, zweel

Uitgave december 2024 - ISSN: 0166-2473

Gemerts Heem tijdschrift met artikelen op het gebied van geschiedenis, archeologie, genealogie, dialect, e.a. van de voormalige gemeente Gemert.

Abonnement €27,50 per jaar (tevens lidmaatschap heemkundekring)
Postadres Paaslelie 3, 5422 DD Gemert
Betalingen Op Rabobank Gemert NL54 RABO 0116 1972 26 t.n.v. Heemkundekring
De Kommanderij Gemert, onder vermelding van "contributie"
Voor buitenlandse leden IBAN: NL54RABO0116197226 BIC: RABONL2U.
Website www.heemkundekringgemert.nl
Redactie Wim van der Coelen, Cas Jamin, Casper Kalb, Ad Otten, Jan Timmers, Paul Verhees,
Wim Vos, Simon van Wetten.
Redactieadres Heemkundekring De Kommanderij Gemert, Ruijschenberghstraat 3b, 5421 KR Gemert.
e-mail: redactie@heemkundekringgemert.nl
Ledenadministratie voor adreswijzigingen etc. e-mail: secretaris@heemkundekringgemert.nl

Overname artikelen toegestaan, mits bronvermelding

